

УДК 343.5.341

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.98>

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНОГО ПІДХОДУ В ЗАПОБІГАННІ ТА ПРОТИДІЇ ВИПАДКАМ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Гришко В.І.,

кандидат педагогічних наук, доцентка,
в.о. завідувача кафедри правоохоронної діяльності
та спеціальних юридичних дисциплін
Навчально-наукового інституту права
та природокористування
ORCID: 0000-0001-7512-0005
e-mail: v.i.grichko@nuwm.edu.ua

Гришко В.І. Зарубіжний досвід застосування мультидисциплінарного підходу в запобіганні та протидії випадкам домашнього насильства.

У статті наведено результати наукових досліджень щодо комплексного аналізу проблеми протидії та запобігання випадкам домашнього насильства в сім'ї. На прикладі зарубіжного досвіду, зокрема досвіду США та Канади, обґрунтовано доцільність використання мультидисциплінарного підходу при формуванні державної політики щодо зменшення кількості випадків домашнього насильства. Для підтвердження важливості обраної теми дослідження авторами статті наведено актуальну статистичну інформацію, представлену правоохоронними органами України в 2024 році.

На підставі детального дослідження наявних інформаційних джерел встановлено, що під поняттям мультидисциплінарного підходу варто розуміти сучасну методологію та унікальну стратегію проведення наукових досліджень, яка для досягнення спільної мети та вирішення конкретних завдань передбачає використання як теоретичних, так і практичних знань з різних галузей вітчизняної та зарубіжної науки. Іншими словами, згаданий авторами статті підхід базується на інтеграції різноманітних авторських моделей, спрямованих на ефективне вирішення певного актуального питання.

Акцентовано увагу на тому, що мультидисциплінарний підхід при формуванні державної політики щодо запобігання та протидії випадкам домашнього насильства ґрунтуватиметься на взаємодії соціальної, правової, медичної, психологічної та освітньої сфер діяльності суспільства. Також при дослідженні явища домашнього насильства авторами статті простежується зв'язок з такими науками, як соціологія, кримінологія і педагогіка. Не менш важливу роль у застосуванні мультидисциплінарного підходу відіграє правова комунікація.

Також встановлено, що спільними рисами організаційно-правового механізму США та Канади в боротьбі зі збільшенням кількості випадків домашнього насильства є використання нормативно-правових актів, прийнятих в межах окремих адміністративно-територіальних одиниць (штатів та провінцій відповідно), розгляд справ у межах спеціальних судів, а також видача державними органами охоронних ордерів. Крім того, у наведених авторами статті державах організована широка система притулків, які спеціалізуються на наданні необхідної допомоги винятково жертвам домашнього насильства.

Ключові слова: державна політика, подолання домашнього насильства, охоронний ордер, спеціалізовані суди, нормативно-правове регулювання, кримінальна відповідальність.

Hryshko V.I. Foreign experience in applying a multidisciplinary approach to preventing and combating domestic violence.

The article presents the results of scientific research on a comprehensive analysis of the problem of combating and preventing domestic violence in the family. Using the example of foreign experience, in particular, the experience of the USA and Canada, the author substantiates the expediency of using a multidisciplinary approach in the formation of state policy to reduce the number of cases of domestic violence. To confirm the importance of the chosen research topic, the authors of the article provide relevant statistical information provided by law enforcement agencies of Ukraine in 2024.

Based on a detailed study of the available information sources, it has been established that the concept of a multidisciplinary approach should be understood as a modern methodology and a unique strategy

for conducting scientific research, which, in order to achieve a common goal and solve specific tasks, necessarily involves the use of both theoretical and practical knowledge from various fields of domestic and foreign science. In other words, the approach we have mentioned is based on the integration of various author's models aimed at effectively addressing a particular relevant and important issue.

Authors emphasize that a multidisciplinary approach to the formation of the state policy on preventing and combating domestic violence will be based on the interaction of social, legal, medical, psychological and educational spheres of society. The authors of the article also trace the connection between the study of domestic violence and such sciences as sociology, criminology and pedagogy. Legal communication also plays an equally important role in the application of a multidisciplinary approach.

It is also established that the common features of the organizational and legal mechanism of the United States and Canada in combating the increase in the number of cases of domestic violence are the use of regulations adopted within certain administrative-territorial units (states and provinces, respectively), consideration of cases within special courts, and the issuance of protection orders by state authorities. These states also have a wide system of shelters that specialize exclusively in providing the necessary assistance to victims of domestic violence.

Key words: state policy, overcoming domestic violence, protection order, specialized courts, legal regulation, criminal liability.

Постановка проблеми. Протягом багатьох років домашнє насильство залишається однією із найгостріших соціальних проблем сучасного світу, яка стає загрозою для мільйонів людей незалежно від їхнього віку, професії, статі, раси, національності та країни проживання. Тільки в Україні за 2024 рік кількість звернень жертв домашнього насильства в порівнянні з попереднім роком зросла на 80%, при цьому загальна кількість звернень до правоохоронних органів перевищила 98 тисяч [7], з них 2 777 були кваліфіковані як кримінальне правопорушення та, відповідно, передані на розгляд суду [10].

Незважаючи на відмінності в культурних, соціально-економічних та політичних контекстах, проблема зростання кількості випадків домашнього насильства залишається актуальною для всього світу, а відтак її вирішення слід здійснювати завдяки зверненню до досвіду провідних зарубіжних країн, зокрема США та Канади. Саме в практиці цих держав реалізується інноваційний принцип – принцип мультидисциплінарного підходу до формування політики щодо протидії та запобігання випадками домашнього насильства.

З огляду на актуальність досліджуваного питання, **мета статті** – обґрунтувати доцільність застосування мультидисциплінарного підходу в організації заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, використовуючи наочні приклади відповідного зарубіжного досвіду.

Стан опрацювання проблематики дослідження засвідчує багатовимірність векторів осмислення явища домашнього насильства та його характерних проявів, які в сучасних умовах формування суспільства розглядаються як складний соціально-психологічний дефект і водночас як глобальна проблема, яка вимагає системного підходу для її ефективного попередження та подолання. За таких умов мультидисциплінарний підхід у розробленні єдиної стратегії запобігання та усунення явища домашнього насильства є тим інструментом, який сприятиме зміні стереотипних суспільних норм, існування яких продукує вияви домашнього насильства. Подібне розуміння проблематики вдало розкривається в працях А.О. Байди, М.В. Бакаїм, П.С. Біленка, І.А. Бонтаренка, Г.В. Герасименка, О.С. Дмитрашук, І.А. Коваленко, Т.М. Малиновської, О.О. Пащенко, Т.В. Продан, І.С. Резнік, Л.К. Садонцева, Н.М. Щербак та С.В. Якимової. Механізми запобігання та протидії домашньому насильству в сім'ї на прикладі країни проживання також були предметом вивчення у працях таких зарубіжних вчених, як А.Д. Вітте, Л.Е. Волкера, А.Л. Ганлі, М.П. Джонсона та К.Дж. Ферраро. Поряд з цим, віддаючи належне напрацюванням вітчизняних дослідників, зазначимо, що концепт мультидисциплінарного підходу для подолання проявів домашнього насильства саме в практиці зарубіжних країн все ще залишається малодослідженим, що особливо відчутно проявляється в сучасних умовах погіршення криміногенної ситуації в Україні на тлі надзвичайно складних викликів правового режиму воєнного стану. Саме ці обставини зумовлюють актуальність та своєчасність проведення цього наукового дослідження.

Виклад основного матеріалу. Комплексний аналіз літературних та власне інформаційних веб-джерел вітчизняного та зарубіжного спрямування дає нам підстави стверджувати, що мультидисциплінарний підхід – це новітня методологія, а також особлива стратегія проведення наукових досліджень, яка задля досягнення загальної мети та конкретизуючих завдань неодмінно передбачає застосування теоретичних і практичних знань різних наукових дисциплін, тим самим передбачаючи інтеграцію різнопланових авторських моделей розв'язання актуальної і вкрай важливої проблеми. Вважаємо, що основна мета застосування подібного підходу полягає у створенні ціліс-

ного бачення об'єкта й предмета дослідження шляхом об'єднання знань експертів різних галузей вітчизняних та зарубіжних наук. При цьому, зауважимо, що на відміну від застосування міждисциплінарного підходу, за якого дисципліни взаємодіють на рівні окремо взятих ідей, мультидисциплінарний підхід передбачає інтеграцію всіх знань для проведення дослідження на вищому науковому рівні – на рівні цілісної системи, яка має так званий синергічний ефект.

Продовжуючи хід нашого міркування, зазначимо, що застосування мультидисциплінарного підходу при розробленні державної та регіональної політики запобігання і протидії виявам домашнього насильства передбачатиме комплексну взаємодію соціальної, правової, медичної, психологічної та освітньої сфер діяльності суспільства. Для прикладу, мультидисциплінарний підхід передбачає наукове вивчення окремих виявів домашнього насильства, зокрема фізичного й сексуального насильства, одночасно з медичної точки зору (визначення тяжкості завданих тілесних ушкоджень та надання медичної допомоги задля їх усунення), правової точки зору (передбачення відповідальності для кривдника, дослідження відповідних законодавчих засад протидії насильству, а також здійснення оцінки їх ефективності на практиці), психологічної точки зору (пошук першопричин виявів домашнього насильства й можливостей їх протидії), освітньої точки зору (можливість реабілітації жертви домашнього насильства й повернення її до життя і роботи в психологічно здоровому суспільстві).

Погоджуємося з позицією І. Коваленко, яка зазначає, що домашнє насильство залишається багатопрофільною тематикою, яка, крім традиційних галузей науки, потребує інтеграції теоретичних і практичних знань специфічних наук, зокрема соціології (фокусується на вивченні сімейних моделей, гендерних ролей та соціальних стереотипів), кримінології (вивчення явища домашнього насильства як специфічного виду соціально небезпечної поведінки, аналіз його причини, наслідків та способів запобігання), педагогіки (вивчення впливу домашнього насильства на успішність і розумовий розвиток дітей та підлітків, а також методик профілактики насильства в освітньому середовищі) [8, с. 204]. Вважаємо, що не менш важливу роль у застосуванні мультидисциплінарного підходу також відіграє правова комунікація як особлива форма активної взаємодії між суб'єктами, які забезпечують цілеспрямований обіг і поширення нормативно-правової інформації в умовах становлення інформаційного суспільства. У розрізі домашнього насильства до таких суб'єктів доцільно віднести представників правоохоронних органів, зокрема Національну поліцію України та органи прокуратури, соціальні установи, зокрема центри соціальних служб і кризові центри для жертв домашнього насильства, освітні та медичні заклади, громадські організації та засоби масової інформації.

Варто наголосити, що вивчення мультидисциплінарного підходу в запобіганні та протидії домашнього насильства неможливо здійснити без звернення до норм таких провідних зарубіжних країн, як США та Канада.

Так, відповідно до нещодавніх досліджень, проведених Всесвітньою організацією охорони здоров'я, поширеність фізичного та сексуального насильства у сім'ї в залежності від країни, де проживає жертва, варіюється від 29% до 62%. Дані, опубліковані Організацією в березні 2024 року також підтверджують, що у всьому світі приблизно 1 з 3 жінок (30%) хоча б раз у своєму житті піддавалася фізичному чи сексуальному насильству зі сторони партнера, з яким вони утворюють сім'ю [3]. Безсумнівно, дослідження ґрунтується на тому, що явище домашнього насильства має неоднорідне поширення у світі, змінюючись від вкрай високих до низьких показників, однак, ми повинні враховувати, що, цілком ймовірно, сьогодні немає жодної країни, де був би нульовий відсоток поширення домашнього насильства.

Вважаємо за необхідне розпочати дослідження зарубіжного досвіду протидії домашньому насильству з англо-американської правової системи, до якої передусім відносимо США та Канаду, адже самі ці країни тривалий час працюють у згаданій нами сфері й, відповідно, мають цінний досвід.

Характерною особливістю нормативно-правової бази США, зважаючи на форму державного устрою – федерацію, є те, що в країні відсутній єдиний закон, який би регламентував питання протидії і відповідальності за домашнє насильство. Замість такого акту в США був прийнятий Типовий кодекс про домашнє насильство, який не вважається законом у загальному розумінні, але слугує прикладом, на основі якого штати зобов'язані прийняти власний закон, враховуючи особливості типового акту. Як зазначає М. Бакаїм, одним із провідних законів у цій сфері варто вважати Акт щодо боротьби з насильством у сім'ї, прийнятий в межах штату Іллінойс [4, с. 63]. Його суттєвою перевагою є те, що акт передбачає можливість винесення щодо кривдника одного з трьох видів охоронних ордерів: надзвичайного, тимчасового й постійного (аналогія з вітчизняною моделлю: терміновий заборонний припис і обмежувальний припис стосовно кривдника [9]). Надзвичайний охоронний ордер видається кривднику без проведення судового засідання – лише за зверненням

жертви до правоохоронних органів (поліції). Важливо зазначити, що при видачі такого виду ордеру представники правоохоронних органів невідкладно встановлюють контакт з черговим суддею, який зобов'язується навіть у вихідні чи в нічний час провести судове засідання для визначення реальності загрози насильства на підставі показань жертви та свідків події. Другий вид ордеру – тимчасовий – видається за результатами проведення судового засідання на термін від 14-ти до 21-го дня. За цей час потерпіла сторона офіційно повідомляє суд про факт домашнього насильства, оформлюючи це у вигляді типового позову. У межах перших десяти днів призначається судово засідання із залученням обвинуваченої сторони, після чого суд може видати третій вид ордеру – постійний, терміном до 2-х років [5, с. 289].

Крім того, важливо зазначити, що особливістю охоронного припису, виданого на території США, є те, що він поряд з очевидною забороною наблизитися до жертви протягом визначеного періоду, передбачає ряд інших гарантій для потерпілої сторони. Серед них варто виділити переважне право володіння житлом особою, яка визнана жертвою домашнього насильства; беззаперечне право позивача піклуватися про малолітніх та неповнолітніх дітей; обов'язок відповідача (кривдника) систематично виплачувати грошове утримання дітям, які перебувають на піклуванні в позивача, а також, закономірно, здійснити виплати по відшкодуванню збитків (у тому числі на лікування та психологічну реабілітацію жертви домашнього насильства) [2].

Цікаво також те, що в США організовано систему спеціалізованих судів (на даний момент – понад двісті судів у різних штатах), які займаються винятково справами про вчинення домашнього насильства в сім'ї [5, с. 289]. Такий крок зі сторони державних органів США був вимушеним, адже, за даними National Coalition Domestic Violence (скорочено – NCDV), кожні десять секунд жінка, яка проживає в США, піддається домашньому насильству, найчастіше – у формі фізичного насильства [1]. Крім того, у США, зокрема в штаті Каліфорнія, реагування поліції, яка отримує звернення з приводу домашнього насильства, обов'язково контролюється спеціальним підрозділом, очолюваним помічником прокурора. Підрозділ наділений правом самостійно відкривати кримінальне провадження, якщо жертва домашнього насильства з певних причин відмовляється підтримувати обвинувачення, однак існують неспростовні докази щодо того, що потерпіла особа була піддана фізичному чи сексуальному насильству. У таких справах, як зазначає О. Дмитрашук, як правило, організовуються доволі гучні судові процеси з участю присяжних, що сприяє приверненню уваги громадськості до однієї з найважливіших проблем сучасності – порушення прав людини й безкарності винних осіб [5, с. 289]. Крім того, у 1974 році в США було ухвалено Закон «Про запобігання несприятливому ставленню до дітей та ліквідацію його наслідків», яким передбачається створення по всій країні мережі регіональних центрів (у штатах) – спеціальних служб щодо захисту дітей від домашнього насильства. Основний аспект діяльності таких служб – ініціювання перед правоохоронними органами розслідування випадків домашнього насильства у сім'ї з подальшим позбавленням батьківських прав того члена родини, який вчинив насильство. При таких центрах неодмінно функціонують спеціальні притулки, призначені для тимчасового проживання жертв домашнього насильства зі своїми дітьми, а також розташовані центри з надання психологічної допомоги. Вважаємо, що саме такий підхід, ілюстрований на прикладі досвіду США, є взірцем застосування мультидисциплінарного підходу при формуванні політики протидії випадкам домашнього насильства.

Особливий інтерес у розрізі цього наукового дослідження також становить досвід Канади, де з 1997 року було взято курс на нову політику – політику «нульової терпимості» щодо випадків домашнього насильства в сім'ї. Мультидисциплінарний підхід у межах цієї політики проявляється в такому положенні: жоден із випадків фізичного, сексуального, психологічного чи економічного насильства в сім'ї не повинен залишатися без осуду громадськості та покарання для кривдника; запобігання і протидія домашньому насильству здійснюється на всіх рівнях, починаючи від правоохоронних органів і завершуючи роботою громадських організацій і ЗМІ.

Подібно до США, у Канаді на федеральному рівні відсутній єдиний закон щодо протидії домашньому насильству, натомість провінції наділені правом самостійно встановлювати відповідну законодавчу базу. У розрізі даного питання погоджуємося з К. Довгунь, яка зазначає, що колізійною видається норма, за якою Кримінальний кодекс Канади не містить такого кримінального правопорушення, як домашнє насильство чи насильство у сім'ї. Натомість у цій країні відповідні правопорушення кваліфікуються як сексуальне насильство проти дорослого чи дитини, напад (заподіяння тілесних ушкоджень різної тяжкості), а також як викрадення і примусове ув'язнення [6, с. 113]. Подібно до США, у Канаді також розроблена система видачі охоронних ордерів: власне охоронного ордеру (надання невідкладної допомоги), королівського судового ордеру (аналогія з постійним охоронним ордером) та ордеру, який дає право на вхід до житла й арешт особи.

При дослідженні мультидисциплінарного підходу у формуванні політики Канади також варто звернути увагу на те, що в країні тривалий час діє система термінового реагування на випадки до-

машнього насильства в сім'ї. Так, особи, які потенційно є жертвами домашнього насильства (адже розуміють ризики й перші передвісники насильства), звертаються до правоохоронних органів та безкоштовно й без повідомлення іншого члена родини, отримують портативну апаратуру, за допомогою якої жертва може в будь-який час доби подати сигнал підвищеної небезпеки, який буде переданий правоохоронними органами як такий, що є критичним і потребує негайного реагування через загрозу життю і здоров'ю людини. До слова, досвід використання подібної апаратури перейняли США й також впровадили відповідні новації.

Як зазначає Т. Продан, нині у Канаді створено систему із майже чотирьохсот багатопрофільних шелтерів (прихистків), у межах яких одночасно надається правова, медична, психологічна допомога, а також мінімально необхідні освітні послуги для реабілітації осіб – жертв домашнього насильства. Важливо також зазначити, що в Канаді успішно функціонує спеціальний Робочий комітет для підтримки в суспільстві освітньої превентивної програми, який надає адміністрації шкіл, батькам і педагогами інформацію, як попередити домашнє насильство й розпізнати його найпоширеніші вияви [11, с. 297].

Висновок. Таким чином, зарубіжний досвід застосування мультидисциплінарного підходу при формуванні політики щодо запобігання та протидії домашньому насильству демонструє значний потенціал для мінімізації кількості правопорушень даного виду.

Як було продемонстровано на прикладі досвіду США й Канади, координація діяльності правоохоронних органів з медичними установами, освітніми інституціями, соціальними службами й громадськими організаціями створює сприятливі умови для своєчасного виявлення випадків домашнього насильства, надання ефективної допомоги жертвам і створення безпечного середовища для їхньої реабілітації. Особливу роль при формуванні такої державної політики відіграють законодавчі ініціативи, спрямовані на захист та відновлення основних прав і свобод людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Domestic Violence National Statistics. *NCDV*: веб-сайт. URL: <https://www.ncdsv.org/uploads/1/4/2/2/142238266/53b59f30-959f-4d79-8106-96d644745ccf.pdf> (дата звернення: 01.01.2024).
2. Lisa B. Geller. The role of domestic violence in fatal mass shootings in the United States, 2014 - 2019. *Injury Epidemiology*. 2021. №8 (38). С. 1-8.
3. Violence against women. *World Health Organization*: веб-сайт. URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-women> (дата звернення: 01.01.2024).
4. Бакаїм М.В. Досвід зарубіжних країн у подоланні насильства в сім'ї. *Європейські перспективи*. 2021. № 1. С. 60–68.
5. Дмитрашук О.С. Зарубіжний досвід запобігання домашньому насильству. *Юридична наука*. 2020. № 1(103). С. 284–291.
6. Довгунь К.В. Досвід США та Канади у сфері запобігання і протидії домашньому насильству. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 11. С. 111–114.
7. За рік кількість випадків домашнього насильства в Україні зросла на 80%. *Zmina*: веб-сайт. URL: <https://zmina.info/news/za-rik-kilkist-vypadkiv-domashnogo-nasylstva-v-ukrayini-zrosla-na-80-ofis-genprokurora/> (дата звернення: 01.01.2024).
8. Коваленко І.А. Проблеми захисту в Україні та зарубіжний досвід запобігання від домашнього насильства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2023. Вип. 78: частина 2. С. 202–206.
9. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07 груд. 2017 р. № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5 (дата звернення: 01.01.2024).
10. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора*: веб-сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=258770 (дата звернення: 01.01.2024).
11. Продан Т.В. Протидія домашньому насильству: досвід зарубіжних країн. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 296–298.